

GLOBAL TA'LIM TRENDLARI SHAROITIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH: XALQARO TAJRIBA VA MILLIY YONDASHUV

Aknur Junisova,

Jumabek Tashenev nomidagi universitet katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy-pedagogik asoslari tahlil qilingan. Muallif jahon tajribasi (PISA, TIMSS dasturlari), MDH va mahalliy olimlarning ilmiy qarashlarini qiyosiy o'rganish orqali ijtimoiy mas'uliyat tushunchasiga mualliflik talqinini beradi. Tadqiqotda ijtimoiy mas'uliyat shaxsning o'z xatti-harakati oqibatlarini anglashi va jamiyat manfaatlarini yo'lida faol qaror qabul qilish qobiliyati sifatida asoslangan. Maqola yakunida milliy qadriyatlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar integratsiyasi asosida metodik tizimni takomillashtirish zarurati bayon etilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ijtimoiy mas'uliyat, fuqarolik kompetensiyasi, ijtimoiylashuv, pedagogik texnologiyalar, javobgarlik hissi, milliy qadriyatlar, faol fuqarolik pozitsiyasi.

Аннотация. В статье анализируются теоретико-педагогические основы формирования социальной ответственности и гражданских компетенций у учащихся начальных классов. Автор проводит сравнительный анализ мирового опыта (программы PISA, TIMSS), научных взглядов ученых СНГ и отечественных исследователей, предлагая интерпретацию концепции социальной ответственности. В исследовании социальная ответственность обосновывается как способность личности предвидет последствия своих действий и принимает активные решения в интересах общества. В заключении подчеркивается необходимость разработки методической системы, основанной на интеграции национальных ценностей и современных педагогических технологий.

Ключевые слова: начальное образование, социальная ответственность, гражданская компетенция, социализация, педагогические технологии, чувство ответственности, национальные ценности, активная гражданская позиция.

Abstract. The article analyzes the theoretical and pedagogical foundations for forming social responsibility and civic competencies in primary school students. Through a comparative study of global experiences (PISA, TIMSS programs), the scholarly views of CIS researchers, and local academics, the author provides a comprehensive interpretation of the concept of social responsibility. The study substantiates social responsibility as an individual's ability to foresee the consequences of their actions and to make active decisions in the interests of society. The article concludes by highlighting the necessity of developing a methodical system based on the integration of national values and modern pedagogical technologies.

Keywords: primary education, social responsibility, civic competence, socialization, pedagogical technologies, sense of responsibility, national values, active citizenship.

KIRISH. Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimi faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki bolalarning ijtimoiy, axloqiy va fuqarolik qobiliyatlarini rivojlantirish vazifasini ham o'z zimmasiga oladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'lim olish jarayonida nafaqat akademik bilimlarni egallaydilar, balki ularning ijtimoiy faolligi, mas'uliyat hissi, hamda jamoada samarali hamkorlik qilish qobiliyati shakllanadi. Shuningdek, zamonaviy jamiyatda shaxsning ijtimoiy va fuqarolik roli uning hayotiy muvaffaqiyati va jamiyatdagi faol ishtiroki bilan chambarchas bog'liq.

Bugungi kunda dunyoda boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy mas'uliyat, fuqarolik kompetensiyasi va konstruktiv ijtimoiy munosabatlar madaniyatini rivojlantirish yo'nalishida ko'p qirrali ilmiy-pedagogik tadqiqotlar olib borilmoqda. Xususan, PISA va

TIMSS xalqaro baholash dasturlari faqat akademik natijalarni emas, balki ijtimoiy ko'nikmalar va hayotiy salohiyatni ham baholash amaliyotini yo'lga qo'ydi. Bu global tendensiyalar ta'lim jarayonida ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantiruvchi maxsus modullarni kiritish, interaktiv va amaliyotga yo'naltirilgan metodlardan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Xorijiy tajribalardan kelib chiqib, Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya va AQSH kabi mamlakatlar ijtimoiy mas'uliyatni shakllantiruvchi zamonaviy ta'lim dasturlarini ishlab chiqdilar. Masalan, Finlyandiyada maktab ta'lim tizimida bolalarda hamkorlik, hamdardlik va ijtimoiy faollikni rivojlantiruvchi fanlararo integratsiya amalga oshiriladi. Singapurda axloqiy va fuqarolik tarbiyasi maxsus modullar orqali beriladi. AQSHda esa ijtimoiy-emosional ta'lim dasturlari o'quvchilarning jamoaviy va shaxsiy mas'uliyatini oshirishda samarali qo'llanilmoqda. Bu tajribalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim bosqichida ijtimoiy kompetensiyalar shakllanishi bolalarning kelajakdagi fuqarolik faolligi va ijtimoiy mas'uliyatiga bevosita ta'sir qiladi.

MDH mamlakatlarida ham mazkur yo'nalishda muhim ilmiy-tadqiqotlar olib borilgan. V.Vigotskiy, A.N.Leontyev, D.B.Elkonin va P.Ya.Galperinning faoliyatga yo'naltirilgan psixologiya maktablari bolaning ijtimoiy tajribasi, qoidalarni o'zlashtirishi va hamkorlikdagi faoliyat orqali mas'uliyat shakllanishi qonunlarini asoslab berdi. V.A.Suxomlinskiy esa "mahalla-maktab-oila" hamjihatligi orqali bolada fuqarolik pozitsiyasini erta yoshda rivojlantirish modelini taklif etdi. Shuningdek, Qozog'istonda B.Ye.Əbdikerimova, K.A.Sarsenbayeva va J.K.Aubakirova kabi olimlar milliy qadriyatlar asosida ijtimoiy mas'uliyat va interaktiv texnologiyalarning samaradorligini empirik sinovdan o'tkazdilar.

Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetensiyalar va mas'uliyatni rivojlantirish masalasi hozirgi ta'lim tizimida eng dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar interaktiv metodlar, o'yinli texnologiyalar, kichik ijtimoiy loyihalar va jamoaviy faoliyat orqali bolalarda ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik ongini shakllantirishni nazarda tutadi. Bundan tashqari, ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishda milliy qadriyatlar (kattalarga hurmat, jamoaviylik, Vatanga sadoqat) va zamonaviy demokratik tamoyillarni integratsiya qilish zarur. Bu yondashuv bolalarning hayotiy ko'nikmalarini va ijtimoiy mas'uliyatini uzoq muddatli va samarali shakllantirish imkonini beradi.

Shu asosda, mazkur maqola "Global ta'lim trendlari sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy kompetensiyalari: xalqaro tajriba va milliy yondashuv" mavzusida olib boriladi va uning maqsadi – boshlang'ich ta'limda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy asoslari, metodlari va xalqaro hamda milliy tajribalarini tahlil qilishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Vigotskiy L.S., Leontyev A.N., Elkonin D.B., Galperin P.Ya. Bu asarlar M.D. Vigotskiyning faoliyatga yo'naltirilgan psixologiyasi va

bolalarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishi nazariyalariga asoslangan. Ularda bolaning ijtimoiy tajribasi, qoidalarni o'zlashtirishi va hamkorlikdagi faoliyat orqali mas'uliyat shakllanishi qonuniyatlari tahlil qilingan. Leontyev va Elkonin bola faoliyatining ong va shaxsiyatga ta'sirini ilmiy asoslab, maktab yoshidagi o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyasi rivojlanishi uchun pedagogik yondashuvlarni taqdim etadi. Galperin esa psixologiyaning nazariy asoslari va bilish jarayonini tarbiyada qo'llash yo'llarini ko'rsatadi. Bu asarlar boshlang'ich sinflarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishda faoliyatga yo'naltirilgan pedagogik modellarni yaratishda muhim nazariy asos hisoblanadi.

Suxomlinskiy V.A. «Serdse otdayu detyam» asarida Suxomlinskiy «mahalla – maktab – oila» tizimida tarbiyaviy hamjihatlikni va mehr-shafqat orqali fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishni ilgari surgan. U bolalarda erta yoshdan hamkorlik, mas'uliyat va etik qadriyatlarini rivojlantirishning amaliy modellarini taqdim etadi.

Shurkova N.Ye., Xarlamov I.F. Bu asarlar tarbiyaning mazmun va me'yoriy yo'nalishlarini ochib, ijtimoiy-huquqiy qoidalarni boshlang'ich sinf uchun pedagogik rejalashtirishni tahlil qiladi. Ular bolalarda huquqiy ong va jamoaviy mas'uliyatni shakllantirishning nazariy asoslarini ko'rsatadi.

Mudrik A.V., Gazman O.S. Ushbu asarlarda bolaning jamoadagi o'rni, tengdosh munosabatlari va shaxsiy javobgarlikni mustahkamlovchi maktab muhiti tadqiq etilgan. Mudrik va Gazman ijtimoiylashuv nazariyasi doirasida bolalarda mas'uliyat hissini rivojlantirishda maktab muhitining ahamiyatini ta'kidlaydi.

Polat Ye.S., Panina T.S., Vavilova L.N. Interaktiv va loyiha asosidagi ta'lim usullari, keys, debat, kvest va guruhli loyihalarning ijtimoiy kompetensiyaga ta'sirini metodik jihatdan asoslab beradi. Bu asarlar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali bolalarning faol ishtirokini va ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirishda amaliy yo'llarini ko'rsatadi.

Vinogradova N.F. Boshlang'ich ta'lim metodikasida «o'ynab-o'rganish» va fanlararo integratsiya orqali qoidalarga rioya, jamoaviy qaror qabul qilish kabi ko'nikmalarni darsga uzviy integratsiya qilish imkoniyatlarini tahlil qiladi. Bu usul bolalarda ijtimoiy mas'uliyat va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirishda muhim hisoblanadi.

Amonashvili Sh.A. Bolalarga e'tibor va mehr-munosabat pedagogikasida shaxsiy mas'uliyatni tarbiyalashni ilgari surgan. Uning tadqiqotlari bolalarda ichki motivatsiya, shaxsiy tajriba va etik qadriyatlar orqali ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish imkoniyatlarini namoyish etadi.

Kitov A.I. Ijtimoiy mas'uliyatni shaxsning o'z xatti-harakati oqibatlarini oldindan ko'ra bilishi va ular uchun ma'naviy va amaliy javobgarlikni olishi sifatida talqin qiladi. Bu ta'rif bolalarda ijtimoiy mas'uliyatni tarbiyalashda oldindan rejalashtirilgan faoliyat va ongli tanlovning ahamiyatini ko'rsatadi.

Brooks G. Ijtimoiy mas'uliyat shaxsning jamoa hayotida faol ishtirok etishi va umumiy manfaatlarga yo'naltirilgan qarorlar qabul qilish bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Ushbu ta'rif global va amaliy nuqtai nazardan bolalarning fuqarolik pozitsiyasi va jamoaviy mas'uliyatini baholashda qimmatlidir.

Matyakubov O.M. Ijtimoiy mas'uliyatni milliy qadriyatlar, fuqarolik burchi va vatanparvarlik hissi bilan uyg'unlashtirib talqin qiladi. Bu ta'rifda bolalarda ichki ehtiyoj, ma'naviy va etik ong asosida ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishning milliy pedagogik modeli namoyon bo'ladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetensiya va mas'uliyatni shakllantirish masalasini tadqiq qilishda bir necha usullar va tadqiqot yondashuvlari qo'llanildi. Bu maqsadda ilmiy asoslangan, kompleks va ko'p qirrali metodika ishlab chiqildi, unda nazariy tahlil, empirik tadqiqot va xalqaro tajribalarning integratsiyasi asosiy rol o'ynadi.

1. Nazariy tahlil usuli

Maqola doirasida ilmiy adabiyotlar, milliy va xorijiy olimlar tomonidan berilgan ta'riflar, xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS) va zamonaviy pedagogik tajribalar tahlil qilindi. Nazariy tahlilning maqsadi – ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik kompetensiyasining mazmuni, tarixi va zamonaviy ta'lim kontekstidagi ahamiyatini aniqlash. Bu usul orqali quyidagi vazifalar amalga oshirildi:

- Ijtimoiy mas'uliyat tushunchasining turli nazariy talqinini aniqlash;
- Milliy va xalqaro ta'lim tajribalarini solishtirish;
- Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish.

2. Empirik tadqiqot usuli

Empirik tadqiqotda Qozog'iston Respublikasidagi boshlang'ich sinf maktablarida amaliyot olib borildi. Tadqiqot ob'yekti – 7-10 yoshdagi o'quvchilar, tadqiqot predmeti – ularda ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish jarayoni. Empirik usullar quyidagilarni o'z ichiga oldi:

- Savolnoma va anketa – o'quvchilarning ijtimoiy munosabatlari, hamkorlik qobiliyati, jamoaviy faolligi va huquqiy ongi haqida ma'lumot yig'ish;
- Kuzatuv usuli – sinf va maktab muhitida bolalarning ijtimoiy faolligini, jamoaviy ishlarda ishtiroki va mas'uliyat ko'rsatishini aniqlash;
- Intervyu va suhbatlar – o'qituvchilar, metodistlar va ota-onalar bilan suhbat orqali bolalarning ijtimoiy va fuqarolik qobiliyatlari shakllanishining omillari va qiyinchiliklarini tahlil qilish.

3. Interaktiv pedagogik usullar

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy kompetensiyasi va mas'uliyatini rivojlantirishda interaktiv metodlar qo'llanildi. Ularning samaradorligini baholash uchun quyidagi pedagogik texnologiyalar kiritildi:

– O‘yinli va loyiha asosidagi metodlar – keys, kvest, debat va guruhli loyihalar orqali bolalarda hamkorlik, mas’uliyat va ijtimoiy faollikni rivojlantirish;

– Mashg‘ulotlarda rotatsiya va liderlik rollari – sinfda bolalarning turli ijtimoiy rollarda qatnashishi va qaror qabul qilish jarayonida faollik ko‘rsatishi;

– Eko-tadbirlar va jamoaviy aksiyalar – maktab va mahalla hayotida bolalarning ekologik ongi, huquqiy madaniyati va jamoaviy mas’uliyatini oshirish.

4. Diagnostika va baholash usullari

Tadqiqotda bolalarning ijtimoiy kompetensiya va mas’uliyati darajasini aniqlash uchun bir necha diagnostika vositalari ishlatildi:

– Psixologik testlar – ijtimoiy qaror qabul qilish, hamkorlikda faollik va mas’uliyatni baholash;

– Turli vaziyatli simulyasiyalar – bolalarning hayotiy va maktabdagi turli ssenariylardagi faolligi va ijtimoiy qaror qabul qilish qobiliyatini ko‘rish;

– O‘qituvchi va metodistlarning ekspert bahosi – bolalarning jamoaviy faolligi va ijtimoiy mas’uliyatini baholashda professional fikrlardan foydalanish.

5. Xalqaro tajribani integratsiya qilish

Tadqiqotda xorijiy tajribalardan kelib chiqib, boshlang‘ich ta‘lim dasturlariga ijtimoiy kompetensiya va fuqarolik modullari kiritish yo‘llari tahlil qilindi. Xalqaro reytinglar (PISA, TIMSS) va Yevropa hamda Aziya davlatlaridagi interaktiv pedagogik texnologiyalar tadqiqot ob‘yektini sifatida qo‘llanildi. Bu integratsiya milliy kontekstda samarali metodik tizimni ishlab chiqish imkonini berdi.

6. Ma‘lumotlarni tahlil qilish usuli

Tadqiqot natijalari statistik va kontent tahlili orqali baholandi. Savolnoma va anketa ma‘lumotlari statistik paketlar orqali (SPSS va Excel) ishlandi, trendlar va korrelyatsiya aniqlandi. Kuzatuv va intervyu ma‘lumotlari kontent tahlili usuli bilan sistematsizatsiya qilindi, bolalarning ijtimoiy kompetensiya va mas’uliyatini rivojlantirishdagi metodik jihatlar aniqlandi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy kompetensiya va fuqarolik mas’uliyatini rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar natijalari ko‘p qirrali va kompleks tarzda ko‘rsatildi. Ular nazariy tahlil, empirik tadqiqot va interaktiv metodlar samaradorligini aniqlashga xizmat qildi.

1. Savolnoma va anketa natijalari

Tadqiqotda 150 nafar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ishtirok etdi. Savolnoma va anketa natijalari shunday ko‘rsatkichlarni aniqladi:

– 68% o‘quvchi sinfda jamoaviy ishlarda o‘zini faol his qiladi;

– 54% bola ekologik tadbirlarda yoki maktab hayotida tashabbus ko‘rsatgan;

– 61% o‘quvchi o‘z harakatlari oqibatini oldindan baholay oladi;

– 47% bola sinfdagi qoidalar va huquqiy talablarga to‘liq rioya qiladi.

Bu natijalar ijtimoiy kompetensiyaning turli jihatlari (jamoaviy hamkorlik, huquqiy madaniyat, ekologik ong) boshlang'ich sinf bosqichida rivojlana boshlaganligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, nizolar va qarama-qarshiliklar vaziyatlarida faol ishtirokchanlik va mas'uliyat hissi orasidagi bog'liqlik aniqlandi.

2. Kuzatuv natijalari

Sinflarda olib borilgan kuzatuv natijalari shunday xulosalarga olib keldi:

– Boshlang'ich sinf o'quvchilarida jamoaviy loyihalar va o'yinlarda ishtirok qilish ularning mas'uliyat va faollik darajasini sezilarli darajada oshiradi;

– Kichik guruhlardagi hamkorlik mashg'ulotlarida bolalar o'z vazifasini aniq anglaydi va qarorlar qabul qilish jarayonida o'z fikrini bildirishga qodir bo'ladi;

– Ba'zi bolalarda faollik pasayishi ularning ichki motivatsiya va oila muhiti bilan bog'liq ekanligi kuzatildi.

Kuzatuv natijalari empirik ma'lumotlarni tasdiqlab, interaktiv metodlar va loyiha asosidagi mashg'ulotlarning ijtimoiy kompetensiyaning shakllantirishda muhim ekanligini ko'rsatdi.

3. Intervyu va suhbat natijalari

O'qituvchi va ota-onalar bilan o'tkazilgan intervyular quyidagi asosiy tendensiyalarni ko'rsatdi:

– O'qituvchilarning fikricha, interaktiv va o'yinli metodlar an'anaviy ma'ruzalarga qaraganda samarali;

– Ota-onalar bolalarning maktabdagi mas'uliyat va jamoaviy faollik darajasini qo'llab-quvvatlashni muhim deb hisoblaydi;

– Maktab rahbariyati ijtimoiy kompetensiya va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirish uchun maxsus modullar va loyihalar joriy etishni maqsadli deb hisoblaydi.

Bu ma'lumotlar bolalarning ijtimoiy faolligi va mas'uliyati shakllanishida pedagog, oila va jamoat muhitining integrativ ahamiyatini tasdiqladi.

4. Diagnostika va baholash natijalari

Psixologik testlar va vaziyatli simulyasiyalar natijalari shunday ko'rsatkichlarni aniqladi:

– 72% bola jamoada qaror qabul qilish jarayonida ishtirok etadi;

– 65% bola o'z xatti-harakatlari oqibatini oldindan baholay oladi;

– 58% bola sinf va maktabdagi qoidalarga faol rioya qiladi;

– Interaktiv mashg'ulotlardan keyin ijtimoiy faollik va mas'uliyat hissi o'rtacha 12-15%ga oshdi.

Bu natijalar interaktiv, o'yinli va loyiha asosidagi metodlarning ijtimoiy kompetensiyaning shakllantirishda samarali ekanligini ko'rsatdi.

5. Xalqaro tajriba tahlili

PISA va TIMSS ma'lumotlarini solishtirish natijalari shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy kompetensiya va fuqarolik kompetensiyasiga e'tibor berish orqali o'quvchilarning

umumiy akademik natijalari ham yaxshilanadi. Xorijdagi maktablar tajribasi interaktiv metodlar, debat va jamoaviy loyihalar orqali ijtimoiy faollikni oshirishda samarali bo'lgan.

6. Natijalarning umumiy tahlili

Tadqiqot natijalari shunday xulosaga keltirdi:

– Boshlang'ich sinfdan interaktiv, o'yinli va loyiha usullari bolalarda ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishda eng samaralidir;

– Bolalarning ijtimoiy faolligi va mas'uliyati pedagog, oila va maktab muhiti bilan uzviy bog'liq;

– Milliy qadriyatlar va zamonaviy demokratik tamoyillar integratsiyasi bolalarda barqaror ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega;

– Xalqaro tajriba va milliy kontekstni uyg'unlashtirish samarali metodik tizim yaratish imkonini berdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetensiya va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari o'zgaruvchan va ko'p qirrali tendensiyalarni ko'rsatdi. Muhokama shu natijalarni nazariy asoslar va amaliyot tajribasi bilan uyg'unlashtirishga qaratildi. Birinchi navbatda, tadqiqotdan ko'rinadiki, interaktiv va o'yinli metodlar bolalarning ijtimoiy faolligini sezilarli darajada oshiradi, bu esa faol fuqarolik pozitsiyasi va mas'uliyat hissining barqaror shakllanishiga olib keladi. Savolnoma va kuzatuvlar natijalari shuni ko'rsatdiki, bolalarda jamoaviy ishlarda ishtirok etish orqali ular o'z harakatlari oqibatini oldindan baholash va mas'uliyatli qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishi mumkin. Bu o'z navbatida V.Vigotskiy, A.N.Leontyev va D.B.Elkonin nazariyalari bilan uyg'un keladi, ular bolaning ijtimoiy tajribasi va hamkorlikdagi faoliyat orqali mas'uliyat shakllanishini ta'kidlaydilar.

Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, bolalarning ijtimoiy kompetensiya va mas'uliyati shakllanishi nafaqat interaktiv mashg'ulotlardan, balki maktab muhiti, pedagog va oila ta'siri bilan ham bog'liq. Bu yerda oila muhiti va o'qituvchining misolliigi muhim rol o'ynaydi: bola faqat qoidalarga rioya qilishni emas, balki o'z harakatlari oqibatini tushunish, umumiy manfaatni hisobga olish va jamoada mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyatini ham rivojlantirishi kerak. Shu nuqtai nazardan, G.Bruks ta'rifidagi "faol ishtirok" va "jamoaviy qaror qabul qilish" tushunchalari jamoaviy ishlardagi bolalarning hayotiy ko'nikmalari va ijtimoiy mas'uliyatining aniq namoyon bo'lishini tushuntirishda samarali asos vazifasini bajaradi.

Shu bilan birga, tadqiqotda bolalarning faolligi va mas'uliyatida individual farqlar ham aniqlandi. Ba'zi bolalar passivlik ko'rsatishi ularning ichki motivatsiyasi, oila va ijtimoiy muhit bilan bog'liq ekanligi kuzatildi. Bu natija milliy va xalqaro tadqiqotlar tajribasi bilan uyg'un keladi, chunki har bir bolaning ijtimoiy kompetensiya va mas'uliyatining rivojlanishi nafaqat ta'lim usuli, balki shaxsiy, oilaviy va madaniy kontekstga ham bog'liq.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, milliy qadriyatlar (kattalarga hurmat, jamoaviy hamkorlik, Vatanga sadoqat) va zamonaviy demokratik tamoyillarning integratsiyasi bolalarda barqaror ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu esa O'zbekiston, Qozog'iston va boshqa MDH mamlakatlaridagi pedagogik tajribalarda ham ko'riladi: bolalarni milliy ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash va interaktiv usullar bilan qo'llab-quvvatlash ijtimoiy mas'uliyatning samarali rivojlanishiga olib keladi.

Interaktiv mashg'ulotlar, loyihalar, debatlar va o'yinli texnologiyalar samaradorligini tahlil qilganda, ular bolalarda jamoadagi o'rnini aniq anglash, o'z fikrini bildirish, qarorlar qabul qilish va umumiy manfaatni hisobga olish qobiliyatini rivojlantirishi aniqlandi. Bu natijalar amerikalik va Yevropa tadqiqotchilari (PISA, TIMSS) tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar bilan ham uyg'un keladi.

Shuningdek, tadqiqot bolalarning ijtimoiy kompetensiyasi va mas'uliyatini baholashda turli diagnostika vositalari, shu jumladan psixologik testlar, vaziyatli simulyasiyalar va kuzatuvlardan foydalanishning muhimligini ko'rsatdi. Bu usullar bolalarning faollik darajasi va mas'uliyat hissini aniqlashga yordam berdi, shu bilan birga ularning barqaror ijtimoiy xulq-atvorini shakllantirishda samarali yondashuvlarni aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotdan kelib chiqqan xulosalar shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetensiya va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirishda integrativ va kompleks yondashuv asosiy ahamiyatga ega. Bu yondashuv interaktiv metodlar, milliy qadriyatlar, oilaviy va maktab muhitining ta'siri hamda global pedagogik tajribani uyg'unlashtirish orqali amalga oshirilishi lozim. Muhokama shuni ham ko'rsatdiki, ijtimoiy kompetensiya va mas'uliyatni rivojlantirishda faqat qoidalarga rioya qilish yoki nazariy bilim yetarli emas, balki bolalarning hayotiy faolligi, ijtimoiy tajribasi va etik-axloqiy ongi hamda ularning ichki motivatsiyasi muhim omil sanaladi.

Umuman, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, boshlang'ich sinfda ijtimoiy kompetensiya va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirishda samarali pedagogik strategiyalar quyidagilarga asoslanishi kerak: bolalarni jamoaviy va interaktiv faoliyatga keng jalb qilish, ularning ichki motivatsiyasini qo'llab-quvvatlash, milliy qadriyatlar va zamonaviy demokratik tamoyillarni uyg'unlashtirish hamda ularning hayotiy tajribasi orqali mas'uliyat hissini mustahkamlash. Bu esa kelgusida barqaror va ongli fuqarolarni tarbiyalashda asosiy vazifani bajarishi mumkin.

XULOSA. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetensiya va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'lim tizimida dolzarb vazifalardan biri sifatida e'tirof etildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy mas'uliyat nafaqat qoidalarga rioya qilish yoki umumiy axloqiy bilimlar bilan chegaralanmaydi, balki bolalarning o'z harakatlari oqibatini tushunish, jamoa manfaatlarini his qilish va faol fuqarolik pozitsiyasini egallash qobiliyati bilan ham bog'liq. Bunda shaxsning ichki

motivatsiyasi, etik ongi va o'zini jamoada namoyon qilish imkoniyatlari asosiy rol o'ynaydi.

Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv mashg'ulotlar, o'yinli metodlar va kichik ijtimoiy loyihalar bolalarda mas'uliyat hissini uyg'otishda an'anaviy ma'ruzalardan ko'ra samaraliroq hisoblanadi. Jamoaviy kvestlar, ekologik aksiyalar va maktab hayotidagi kollektiv ishlar bolalarning o'z hissini his qilishi, qaror qabul qilish va jamoaviy muhokamada ishtirok etish ko'nikmalarini rivojlantirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Shu bilan birga, milliy qadriyatlar va zamonaviy demokratik prinsiplarni integratsiya qilish bolalarda barqaror ijtimoiy xulq-atvor va mas'uliyatli fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, kattalarga hurmat, jamoaviy hamkorlik va Vatanga sadoqat kabi milliy qadriyatlar bolalarda ijtimoiy mas'uliyatning ma'naviy va amaliy asosini yaratadi, zamonaviy demokratik tamoyillar esa ularning shaxsiy tanlovi va huquqiy madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotdan kelib chiqqan xulosalar shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinfda ijtimoiy kompetensiya va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirishda integrativ va kompleks yondashuv asosiy ahamiyatga ega. Bu yondashuv quyidagilarni o'z ichiga oladi: bolalarni jamoaviy va interaktiv faoliyatga keng jalb qilish, ularning ichki motivatsiyasini qo'llab-quvvatlash, milliy qadriyatlar va zamonaviy demokratik prinsiplarni uyg'unlashtirish hamda ularning hayotiy tajribasi orqali mas'uliyat hissini mustahkamlash.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'lim bosqichida ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik kompetensiyasini tizimli shakllantirish kelajakda ongli, mas'uliyatli va barqaror fuqarolarni tarbiyalashda asosiy omili hisoblanadi. Shuningdek, PISA va TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlari tajribasi shuni ko'rsatdiki, global ta'lim kontekstida faqat akademik bilim bilan cheklanib qolmasdan, bolalarning ijtimoiy va hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirish ham alohida ahamiyatga ega. Ushbu integrativ yondashuv milliy pedagogik meros, zamonaviy innovasion metodlar va xalqaro tajribani uyg'unlashtirib, barqaror va samarali natijalarga erishish imkonini beradi.

Shu bilan, ijtimoiy kompetensiya va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirish bo'yicha samarali pedagogik strategiyalarni yaratish va amaliyotda qo'llash bolalarning jamiyatdagi faol ishtirokini ta'minlash, ularning ichki etik va axloqiy asosini mustahkamlash hamda kelgusida barqaror, mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalash uchun zarurdir. Bu esa global ta'lim trendlari va milliy pedagogik maqsadlarni uyg'unlashtirish orqali zamonaviy boshlang'ich ta'limning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика-Пресс, 1999. – 536 с.; Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Смысл, 2005. – 352 с.; Элконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. – М.: Просвещение, 1974. – 240 с.; Гальперин П.Я. Введение в психологию. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 312 с.

2. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – К.: Радянська школа, 1974. – 384 с.
3. Щуркова Н.Е. Воспитание: новые подходы. – М.: Владос, 2001. – 224 с.; Харламов И.Ф. Педагогика. – Мн.: Университетское, 2004. – 576 с.
4. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М.: Академия, 2006. – 240 с.; Газман О.С. Воспитание как педагогическая поддержка. – М.: Новая школа, 1995. – 176 с.
5. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2009. – 272 с.; Панина Т.С., Вавилова Л.Н. Современные способы активного обучения. – М.: Академия, 2008. – 192 с.;
6. Виноградова Н.Ф. Методика обучения в начальной школе. – М.: Академия, 2010. – 416 с.
7. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! – М.: Педагогика, 1983. – 272 с.
8. Китов А.И. Социальная ответственность: философские и социологические аспекты. – М.: Наука, 2005. – С. 47.
9. Brooks G. Social Responsibility and Self. – New York: Routledge, 2010. – P. 23.
10. Matyakubov O.M. Жастарда элеуметтік жауапкершілікті қалыптастырудың теориясы мен практикасы. – Шымкент: Ипм, 2018. – Б. 64.

